

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ 3

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 3

Η κατ' οίκον εκπαίδευση των κοριτσιών

Η αποστολή μας

Θα ανακαλύψουμε ποια ήταν η εκπαίδευση των κοριτσιών των πλούσιων ελληνικών οικογενειών κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, μελετώντας αποσπάσματα από ιστορικά κείμενα και από ένα αυτοβιογραφικό κείμενο της Πηνελόπης Σ. Δέλτα, τις Πρώτες ενθυμήσεις (εκδ. Ερμής, Αθήνα 1991). Η Δέλτα γεννήθηκε στην ελληνική παροικία της Αλεξάνδρειας το 1874 (περίπου μια δεκαετία μετά τη γέννηση εκεί του Κων/νου Καβάφη). Πατέρας της ήταν ο Εμμανουήλ Μπενάκης, ένας από τους πλουσιότερους επιχειρηματίες της ελληνικής διασποράς που αργότερα δραστηριοποιήθηκε στην Ελλάδα ως υψηλό στέλεχος των Φιλελευθέρων, του κόμματος του Ελευθέριου Βενιζέλου. Η Πηνελόπη και η μεγαλύτερη αδελφή της, η Αλεξάνδρα, δεν φοίτησαν σε σχολείο αλλά παρακολούθησαν μαθήματα στο σπίτι (κατ' οίκον). Στόχος μας είναι να συλλέξουμε τα στοιχεία εκείνα που θα μας επιτρέψουν να προετοιμάσουμε μια συνέντευξη που θα μπορούσε να δώσει η Πηνελόπη Δέλτα, όταν πια έγινε γνωστή συγγραφέας, σχετικά με τη μόρφωση και την αγωγή που έλαβε στα παιδικά και εφηβικά της χρόνια, κάνοντας μια αποτίμηση για το περιεχόμενο της εκπαίδευσής της. (As ληφθεί υπόψη ότι η Δέλτα εξελίχθηκε σε μια «αυτοδίδακτη» διανοούμενη και σε μια από τις σημαντικότερες Ελληνίδες συγγραφείς).

Η διαδικασία

1. Θα κρατήσουμε σημειώσεις, εντοπίζοντας τις σημαντικότερες πληροφορίες των αποσπασμάτων που ακολουθούν. Οι φωτογραφίες θα μας διευκολύνουν να μπούμε στο κλίμα της εποχής και της κοινωνικής τάξης στην οποία ανήκε η Δέλτα.
2. Στη συνέχεια, θα συζητήσουμε ποιες αναμνήσεις θέλουμε να ανακαλέσουμε με τα ερωτήματα που θα τεθούν στην ενήλικη Πηνελόπη, άρα ποια τα ερωτήματα και ποιες οι αναμνήσεις που θα ακουστούν στη συνέντευξη: ο χώρος των μαθημάτων, το καθημερινό πρόγραμμά τους, το περιεχόμενο των σπουδών. Θα πρέπει να αποφασίσουμε σε ποια σημεία της αγωγής των κοριτσιών της οικογένειας θα ασκήσει κριτική η Πηνελόπη (π.χ. στα εφόδια που τους έδινε για το μέλλον, στον ρόλο της γυναίκας για τον οποίο επιδίωκε να τις προετοιμάσει, δηλ. το πρότυπο της γυναίκας που υπηρετούσε και το πρότυπο από το οποίο τις απέτρεπε). As σκεφτούμε, για παράδειγμα, ότι μάθαιναν πιάνο, ώστε ως μελλοντικές οικοδέσποινες να μπορούν να ψυχαγωγήσουν τους καλεσμένους τους.
3. Επίσης, θα ετοιμάσουμε μια τηλεγραφική εισαγωγή, για να εξηγήσουμε στην ολομέλεια από ποια κοινωνική τάξη προέρχονταν τα κορίτσια που μορφώνονταν στο σπίτι, εισαγωγή στην οποία θα αναφερθούμε στη διαφορά μεταξύ της αγωγής των κοριτσιών και των αγοριών αυτών των οικογενειών.
4. Αποφασίζουμε ποιο μέλος της ομάδας θα αναλάβει τη σύντομη εισαγωγή, ποιο μέλος θα αναλάβει το ρόλο του δημοσιογράφου και ποιο μέλος το ρόλο της Πηνελόπης. Συζητάμε το ύφος, τις εκφράσεις, τη στάση του σώματος που θα πρέπει να υιοθετήσουν οι «νηθοποιοί» μας.
5. Στην περίπτωση που δεν προλάβουμε να ολοκληρώσουμε την προετοιμασία μας εντός της διδακτικής ώρας, φροντίζουμε να την ολοκληρώσουμε είτε με μια συνάντηση της ομάδας εκτός σχολικού ωραρίου, είτε με επικοινωνία μέσω διαδικτύου, ώστε να είμαστε έτοιμοι για την παρουσίαση στο επόμενο μάθημα.
6. Η διάρκεια της συνολικής παρουσιάσής μας (της εισαγωγής και του δρώμενου) πρέπει να είναι από 5 έως 7 λεπτά.
7. Ενώ θα παρουσιάζεται η σύντομη εισαγωγή, θα προβάλλονται και οι φωτογραφίες του φύλλου εργασίας.
8. Μετά την παρουσίαση του δρώμενου, απαντάμε σε ερωτήσεις των συμμαθητών, που τυχόν να προκύψουν σχετικά με τα ιστορικά δεδομένα στα οποία βασιστήκαμε.

Υλικό προς διερεύνηση

Σημείωση: Στα κείμενα που ακολουθούν με όρθια γράμματα εντός αγκυλών εμφανίζονται πληροφορίες διευκρινιστικές, ενώ απλώς με όρθια γράμματα εμφανίζεται ό, τι ήταν υπογραμμισμένο στο πρωτότυπο κείμενο.

Φωτογραφίες

Φωτογραφία 1

Η πρώην έπαυλη της οικογένειας Μπενάκη στην Αλεξάνδρεια (πρόσφατη φωτογραφία)

Φωτογραφία 2

Τα τέσσερα αδέρφια με την αδελφή του πατέρα τους Μαριέτα Μηταράκη. Ξεκινώντας από αριστερά: ο Αντώνης, η Πηνελόπη, ο μικρός Αλέξανδρος και η Αλεξάνδρα.

Πηγή: Η φωτογραφία είναι αναρτημένη στον ιστότοπο του Μουσείου Μπενάκη, <http://www.benaki.gr/index.asp?id=4010201&lang=gr> [Τελευταία πρόσβαση: 5/10/2014]

Φωτογραφία 3

Η Πηνελόπη Μπενάκη (δεξιά) με την αδελφή της Αλεξάνδρα (αριστερά) σε ηλικία 13 ετών.

Πηγή: Η φωτογραφία είναι δημοσιευμένη στο ένθετο των φωτογραφιών του βιβλίου της Πηνελόπης Σ. Δέλτα, *Οι πρώτες ενθυμήσεις*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1989

Φωτογραφία 4

Η Πνελόπη Μπενάκη σε ηλικία 15 ετών.

Πηγή: Η φωτογραφία είναι δημοσιευμένη στη σ. 38 της εισαγωγής του βιβλίου της Πνελόπης Σ. Δέλτα *Αναμνήσεις 1899*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1991

Φωτογραφία 5

Η Πνελόπη Μπενάκη με τον μεγαλύτερο αδελφό της Αντώνη, σε ηλικία 17 ετών.

Πηγή: Η φωτογραφία είναι δημοσιευμένη στο ένθετο των φωτογραφιών του βιβλίου της Πνελόπης Σ. Δέλτα, *Οι πρώτες ενθυμήσεις*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1989

Κείμενα

Σημείωση: Στα κείμενα που ακολουθούν με όρθια γράμματα εντός αγκυλών εμφανίζονται πληροφορίες διευκρινιστικές, ενώ απλώς με όρθια γράμματα εμφανίζεται ό, τι ήταν υπογραμμισμένο στο πρωτότυπο κείμενο.

Κείμενο 1

Η γενική κατάσταση της εκπαίδευσης των γυναικών

Η «ανώτερη» [δηλ. η μετά το δημοτικό] εκπαίδευση αποτελούσε προνόμιο των εύπορων σχετικά κοινωνικών στρωμάτων των αστικών κέντρων, ενώ στο πλαίσιο της νέας κοινωνικής κινητικότητας που διαμορφώνεται στις πόλεις η μόρφωση της γυναίκας μπορούσε να λειτουργήσει ως ένδειξη ανώτερης κοινωνικής θέσης [της οικογένειας] ή ως στοιχείο που συντελεί στη διατήρηση της οικογενειακής υπόληψης και ως ένα είδος συμπληρωματικής προίκας, απαραίτητα στοιχεία κοινωνικής ανόδου.[...]

Τα κορίτσια των πιο εύπορων οικογενειών είχαν λύσει το πρόβλημα της μόρφωσής τους με δασκάλες, συνήθως ξένες, και με ιδιωτικά μαθήματα στο σπίτι.

Πηγή: Χ. Χαρίτος, *Το Παρθεναγωγείο του Βόλου*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολογίας, Αθήνα 1989, τόμ. 1, σ. 84, 85 και 86.

Κείμενο 2

Τα πολιτιστικά πρότυπα που καθορίζουν το πρόγραμμα σπουδών

[Στα μέσα του 19ου αιώνα] η υιοθέτηση δυτικών προτύπων συμπεριφοράς παρουσιάζεται ως στοιχείο εκσυγχρονισμού σε μια κοινωνία η οποία θεωρεί ότι η παραδοσιακή [ελληνική] κουλτούρα είναι κάτι το μεμπτό. Παράλληλα προβάλλονται τα νέα στοιχεία «εκπολιτισμού», όπως η ευρωπαϊκή φορεσιά, οι τρόποι καλής συμπεριφοράς, οι ξένες γλώσσες, το πιάνο, οι δυτικοί χοροί.

Πηγή: Δ. Κανελλόπουλος, «Η εκπαίδευση των θηλέων, η δράση της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας κατά τη μετοθωνική περίοδο και η ίδρυση του Αρσακείου Πατρών», *Πρακτικά 3ου Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης*, Πάτρα 1-3 Οκτωβρίου 2004, <http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio3/praitika%2011/kanellopoulos.htm> [Τελευταία πρόσβαση: 1/10/2014]

Κείμενο 3

Σχόλιο επικριτικό για τη «διακοσμητική» και «ξενομανή» μόρφωση που λάμβαναν τα κορίτσια των πλούσιων οικογενειών

Η κόρη σας λέγουσι δεν ευκαιρεί. Απαιτούνται 2 ώρες της ημέρας διά γαλλικών μάθημα, 2-3 ώρες διά κλειδοκύμβαλον [=πιάνο], 2 διά περίπατον, 2 διά άλλην τινά ξένην γλώσσαν και 2 διά φωνητικήν μουσικήν.

Πηγή: Καλλιρόη Παρρέν, «Αι προίκες του αιώνος μας», *Εφημερίς των Κυριών* Β'53 (1888), σ. 4-5, αναδημοσιευμένο στο Α. Μπακαλάκη – Ε. Ελεγκίτου, *Η εκπαίδευση «εις τα του οίκου» και τα γυναικεία καθήκοντα*, Ιστορικό Αρχείο της Ελληνικής Νεολογίας-Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 1987, σ. 51-52.

Αποσπάσματα από το αυτοβιογραφικό έργο της Πηνελόπης Δέλτα

Κείμενο 4

Η εκπαίδευση των αγοριών των εύπορων οικογενειών

Ως προς τον Αντώνη [τον μεγαλύτερο αδελφό της Πηνελόπης], εκείνος είχε πάγει πρώτα, μικρός μικρός στο ιδιωτικό σχολείο του Παπαζή στην Αλεξάνδρεια, ύστερα από δύο χρόνια στο Βούλγαρη, στις Αθήνας, και είχε πάρει κάποιες βάσεις. Όταν ήλθε η Mademoiselle Dufay, τον έστειλαν οι γονείς στο σχολείο των Ιησοιτών, γιατί τα ελληνικά σχολεία της [ελληνικής] κοινότητας δε θεωρούνταν και δεν ήταν ακόμα καλά, εκείνα τα χρόνια.

Πηγή: Πηνελόπη Σ. Δέλτα, *Οι πρώτες ενθυμήσεις*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1991, σ. 147.

Κείμενο 5α

Ποια τα μαθήματα και ποιο το ημερήσιο πρόγραμμα

[...], σκεπτόμουν το πρωινό μάθημα της κακιάς κυρίας Σοφίας, της ελληνίδας δασκάλας μας, [...], το μάθημα της «Ιερής Κατηχήσεως» [...].

Πηγή: Πηνελόπη Σ. Δέλτα, *Οι πρώτες ενθυμήσεις*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1991, σ. 45.

Κείμενο 5β

Οι γονείς μας εννοούσαν να μάθουμε καλά ελληνικά και μας είχαν δώσει δασκάλισσα την κυρία Σοφία Φοντριέ, διευθύντρια του Ελληνικού Παρθεναγωγείου Αλεξανδρείας [...].

Πηγή: Πηνελόπη Σ. Δέλτα, *Οι πρώτες ενθυμήσεις*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1991, σ. 144.

Κείμενο 5γ

Ο ερχομός της Madame Dufay στο σπίτι μας είναι ένας άλλος σταθμός στη ζωή μου. Ήμασαν προδιαθετημένοι εναντίον της, που ήταν Γαλλίδα, «frog-eater», όπως έλεγε με περιφρόνηση για κάθε Γάλλο, ο Άγγλος διδάσκαλός μας, υπάλληλος και αυτός του γραφείου Χωρέμη-Μπενάκη και Σία. Δεν ήξερε καμιάν άλλη γλώσσα από τα γαλλικά η Madame Dufay και μεις δεν καταλαβαίναμε λέξη, πράγμα που δυσκόλευε τις σχέσεις μας. Αλλά ίσως και γι' αυτό τα μάθαμε τόσο γρήγορα.

Πηγή: Πηνελόπη Σ. Δέλτα, *Οι πρώτες ενθυμήσεις*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1991, σ. 118.

Κείμενο 5δ

Μας μάθαινε [και] ζωγραφική [η Madame Dufay], αλλά αντιπαθούσε τη μυρωδιά του νεφτιού. Για να την εκδικηθούμε μια μέρα, χύσαμε νέφτι στο συπόχαρτό της, που το φύλαγε σ' ένα ιδιαίτερο σερτάρι που είχε δικό της, στη σιφονιέρα από κόκκινο μάρμαρο που ήταν στο σχολείο μας [στο λεγόμενο «σπουδαστήριο»].

Πηγή: Πηνελόπη Σ. Δέλτα, *Οι πρώτες ενθυμήσεις*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1991, σ. 120.

Κείμενο 5ε

Δάσκαλός μας του πιάνου, της Αλεξάνδρας και μένα ήταν ο κύριος Καρατζάς. [...] Είχαμε δύο ώρες μελέτη την ημέρα η κάθε μια μας. Το παλιό πιανάκι, που είχαμε στο [πρωτογενές] σπίτι του Κάρλο Τσέζερε, είχε μεταφερθεί στο τρίτο πάτωμα [της νέας κατοικίας], στη μεγάλη σάλα όπου άνοιγαν όλα τα δωμάτια, παιδιών, υπηρεσίας, σπουδαστηρίου, λουτρού και όπου κατέληγε η σκάλα της υπηρεσίας. Σε αυτό το πιάνο μελετούσαμε σκάλες και γυμνάσματα μια ώρα κάθε πρωί. Σαν περάσαμε στο καινούργιο αυτό σπίτι, ο πατέρας αγόρασε πιάνο με μισή ουρά [...].

Σε αυτό το ωραίο πιάνο [με την ουρά] μάς επέτρεπαν, όταν έλειπε η μητέρα, να μελετούμε το απόγεμα που γίνονταν η δεύτερη ώρα της μελέτης, τα κομμάτια μας.

Πηγή: Πηνελόπη Σ. Δέλτα, *Οι πρώτες ενθυμήσεις*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1991, σ. 185-187.

Κείμενο 6α

Η εξάσκηση στις «γυναικείες» εργασίες

Το [νέο] μεγάλο σπίτι απαιτούσε περισσότερη υπηρεσία. Η μητέρα δεν πρόφτανε πια να τρίβει ασημικά και έπιπλα, ούτε το είχε πια ανάγκη, είχαμε υπηρεσία αρκετή. [...]

Όλον αυτόν τον κόσμο τον όριζε η μητέρα μου και τον διεύθυνε με πειθαρχία αλύγιστη. Όλη μέρα, όσο ήταν στο σπίτι, καταγίνονταν [ασχολούνταν] η μητέρα με το νοικοκυριό της. Ήταν σκλάβα του σπιτιού της, της καθαριότητας, του συγυριού, της τάξεως, του νοικοκυριού. Με τα κλειδιά στο χέρι ανεβοκατέβαινε από το κελάρι ως απάνω στο τρίτο πάτωμα. Αν τύχαινε να είναι κακοδιάθετη ή να υποφέρει από τους ρευματισμούς της, φώναζε την Αλεξάνδρα ή εμένα, μας έδινε τα κλειδιά και μας παράγγελλε τι να βγάλομε από το κελάρι.

Από μικρές μάς συνήθιζε στο νοικοκυριό, στους λογαριασμούς του σπιτιού, στο ράψιμο, στο μπάλωμα και φάδωμα, στο φύλαγμα και τακτοποίηση του κελαριού.

Πηγή: Πηνελόπη Σ. Δέλτα, *Οι πρώτες ενθυμήσεις*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1991, σ. 140-141.

Κείμενο 6β

Το απόγεμα είχαμε μια ώρα εργόχειρο. Την ώρα αυτή μας διάβαζε η [Mademoiselle Dufay] αρχαία ιστορία, και συχνά τα βράδια, όταν αργούσε ο πατέρας και ράβαμε μεις στο φως των δυο μας κεριών, πάλι μας διάβαζε κάτι διδακτικό.

Πηγή: Πηνελόπη Σ. Δέλτα, *Οι πρώτες ενθυμήσεις*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1991, σ. 207.

Κείμενο 6γ

[...] όταν ανέβαινε η μητέρα στο σπουδαστήριο τις Κυριακές το πρωί [...], αν μ' έβρισκε να διαβάζω, δυσσαρεστούνταν και μ' έστελνε σε καμιά σπιτική δουλειά.

«Δε θα σε κάνω σοφό Σολομώντα», συνήθιζε να λέγει. «Σας θέλω νοικοκυρές».

Επίσης μας έλεγε, όταν μας μουούσε σε όλα τα μυστήρια της νοικοκυροσύνης, ραπτική, κοπτική, μαγείρεμα, συγυριό, στρωσίματα και αερίσματα κρεβατιών, κτλ.: «Σας εύχομαι, παιδιά μου, να πάρετε πρίγκιπες. Μ' αν πάρετε φτωχό άντρα, να ξέρετε το σπίτι σας να το κρατάτε ψηλά» [...].

Όταν είχε «δουλειά», δηλαδή όταν έραβε καινούργιο ρουχισμό του σπιτιού (και αυτό συνέβαινε συχνά), μας έπαινε κοντά της την ώρα του εργοχείρου και μας έβαζε μπροστά της να κόβομε και να ράβομε. Επίσης σαν είχε μάρκες [τα αρχικά ονόματος του κατόχου του ρούχου] και μπιμπιλώματα ή ζούρια [είδη κεντήματος] να βάλομε σε ρούχα του σπιτιού, μας τα έδινε στο σπουδαστήριο και μόλις τελείωνε το μάθημα, έπρεπε να καταγίνομε [ασχοληθούμε] σ' αυτά.

Πηγή: Πηνελόπη Σ. Δέλτα, *Οι πρώτες ενθυμήσεις*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1991, σ. 208.

